

VERENIGING TOT HERSTEL VAN ZORG ROND DOOD EN RUSTPLAATS

DE TEREBINTH

JANUARI 1998

UITSLAG FOTOPRIJS- VRAAG OP INTERNET

Op 15 oktober jongstleden heeft de prijsuitreiking van de fotoprijsvraag "Het mooiste Grafmonument in Nederland of daarbuiten" plaatsgevonden. Aan de prijsvraag op de Internetsite www.gedenkboek.nl & www.uitvaart.org is het afgelopen zomerseizoen veel publiciteit gewijd. In de nieuwsrubrieken maar ook in andere rubrieken van de Internetsites Planet Internet (PTT Telecom) tot en met xs4all en in verschillende computertijdschriften en weekbladen is er aandacht aan deze prijsvraag besteed. De prijsvraag heeft dan ook relatief veel bezoekers getrokken. In totaal hebben van 1 juni tot 15 oktober 1997 2593 bezoekers de prijsvraag bezocht. Dit op een totaal van ruim 14.000 bezoekers aan de Internetsite in deze periode.

Aan de prijsvraag hebben bijna vijftig mensen deelgenomen. Helaas maar weinig leden van de Terebinth! Daar we ook over meer dan vijftig prijzen beschikten, waaronder glas- en steenobjecten ter waarde van meer dan f 500, konden we alle deelnemers een prijs toekennen. Enkele prijswinnaars kregen zelfs een extra prijs zoals een uitvergroting van de ingezonden foto.

Volgend jaar willen we weer een dergelijke prijsvraag opzetten. Het onderwerp is nog niet bekend, maar het zal ongetwijfeld weer te maken hebben met uitvaart en gedenken. Ik hoop dan ook dat er dan meer leden van de Terebinth meedoen. Want als de Terebinth een excursie organiseert, zie ik veel mensen foto's maken en daar moeten toch wel heel mooie bij zitten.

Antoine Fonville

(BE-)GRAVEN OP INTERNET

www.gedenkboek.nl

www.uitvaart.org

Dé onafhankelijke internetsite voor rouw én informatie over alle aspecten van de uitvaart.

Meer dan 150 pagina's informatie over testamenten, begraven, kosten uitvaart etc.

Rouw- en grafsymbolen en hun betekenis.

Literatuurlijsten Met o.a. 350 boeken van de LSR.

Nieuws uit de dag-, week- en vakbladen.

Honderden adressen van uitvaartverzorging tot -fotograaf, van vereniging tot grafkunst.

Rouwberichten en gedenkboeken Overledenen krijgen hun eigen virtuele grafmonument, met mogelijkheid om vanuit de hele wereld te condoleren.

Vele subsites Hier presenteren bedrijven en organisaties zich. (advertentieruimte is hier beschikbaar voor elk bedrijf of organisatie in de uitvaartbranche).

Fotoboeken van beroemde begraafplaatsen en uitvaartrituelen.

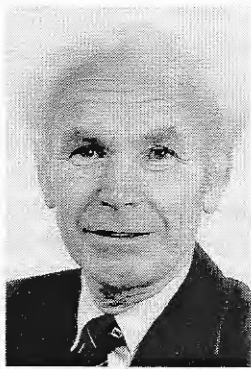
Agenda van open dagen, excursies, tentoonstellingen etc.

Het Nederlands Gedenkboek en Uitvaart Organisatie(s).
Postbus 905
9700 AX Groningen
Telefoon: (050) 54 91 880
(058) 21 39 707

Fax (050) 54 91 497
E-mail: secretariaat@gedenkboek.nl
<http://www.gedenkboek.nl>
<http://www.uitvaart.org>

Een van de winnende foto's, gemaakt door T. Verschoor op Schoonselhof in Antwerpen

VAN DE VOORZITTER

Bent u al lid van onze vereniging? Zo niet, wordt het dan! U mag er zeker van zijn dat u van harte welkom bent. U hebt in het vorige nummer kunnen lezen, welke twee sporen ons beleid heeft:

a. als Terebinth een vereniging te zijn die de leden aan elkaar bindt; en b. dat speciaal te doen vanwege de zorg die we in ons land voor de doden en hun nabestaanden hebben. Dat geeft ons een gevoel van bij elkaar te horen. En dat blijkt ook te kloppen als we elkaar ontmoeten tijdens excursies, bij lezingen en tijdens bijeenkomsten over problemen met een begraafplaats of crematorium.

U weet dat we ernaar streven meer mensen bij ons werk te betrekken. We willen dat doen in regionale afdelingen met hier en daar zelfs vriendenkringen. Weet u wat bij het starten van zo'n groep kan helpen? In bijna alle dorpen en stadswijken heeft men maandelijkse bijeenkomsten voor de bewoners. De samenkomsten worden meestal 's middags gehouden en trekken veel ouderen. Men probeert dan interessante dingen te vertellen en daarover te discussiëren. Het is, hoor je steeds weer, niet eenvoudig om voldoende gevarieerde thema's aan te bieden. Wellicht kunt u een middag organiseren over begraafplaatsen, crematoria, veelsoortige rituelen, historie, maar ook zeker over de vernieuwingen op dat gebied. Dit kunt u doen aan de hand van video's, foto's en dia's. Het kost u wel wat werk, maar met z'n tweeën of drieën en met wat steun uit onze vereniging lijkt het niet te zwaar. Met een intekenlijst in de pauze blijken diverse aanwezigen zich te willen opgeven voor een nadere kennismaking met onze vereniging. Dat kan door toezending vanuit ons Terebinthbureau van een proefnummer van ons verenigingsblad. U doet hiermee iedereen een plezier. De mensen uit uw omgeving leren u en ons kennen, de organisatoren zijn u dankbaar voor een interessant onderwerp en de vereniging krijgt er medestanders bij en wel uit uw eigen omgeving.

Het past ook goed bij dat andere project, waar elders in dit nummer nog meer aandacht aan wordt geschonken: het contact met scholen om de leerlingen omgevingsonderwijs met een cultureel karakter mee te geven. Het zijn beide zaken die zich plaatselijk op een niet te hoog niveau laten invullen en ze passen alle twee in het streven naar verdere regiovorming. Ook landelijk werken wij verder aan deze ontwikkelingen. U leest er vast vaker over.

J.W. Eggink

PUBLIEK OF PRIVÉ

4

Is rouwen op een begraafplaats wel mogelijk? Of is het bewaren van een urn met as in huis beter voor de rouwverwerking? Dit keer gaat het discussiedossier in op de voor- en nadelen van rouwen in de publieke ruimte of de privé sfeer.

DE GODSAKKER VAN DE EVANGELISCHE BROEDERGEMEENTE

6

De begraafplaats van de Herrnhutters te Zeist oogt als een eenvoudig grasveld. Edwin Maes beantwoordt de vraag, welke godsdienstige overwegingen aan deze inrichting ten grondslag liggen

VERENIGINGSNIEUWS

8

PARIS CAPITALE DU FUNÉRAIRE

10

Van saaië doodkisten tot funeraire parafernalia. Antoine Fonville wandelde over de Parijse uitvaartbeurs en trekt vergelijkingen met de Nederlandse uitvaartbeurs uit 1996

BOEKBESPREKINGEN

12

EXCURSIES EN SYMPOSIUM

14

AGENDA

16

COLOFON

De Terebinth is een tijdschrift ten behoeve van de leden van Vereniging de Terebinth

Lidmaatschap: Dit kost personen minimaal f 35, elke huisgenoot f 15 en organisaties f 100 per jaar. De contributie kan op gironummer 335536 van Vereniging de Terebinth te Rijswijk worden overgemaakt. Het lidmaatschap wordt automatisch verlengd, tenzij vóór 1 december schriftelijk bericht van opzegging is ontvangen. Losse nummers van de Terebinth kosten f 5 per stuk plus verzendkosten.

Terebinthbureau: Rita Hulsman Postbus 85177 3009 MD Rotterdam
Tel/fax 010-4212762 tijdens kantooruren

Redactie: Josée Bionda, Sytze de Boer, Wim Cappers, Henk de Feijter en Rita Hulsman

Lay-out: Henk de Feijter

Eindredacteur: Wim Cappers

Kopij: Kopij, liefst vergezeld van scherpe, contrastrijke foto's, wordt op papier ingeleverd bij het Terebinthbureau. De inleverdata voor 1998 zijn 29 januari, 30 april, 30 juli en 29 oktober. De definitieve teksten worden na overleg met de redactie op 3,5 inch floppy en in WordPerfect 5.1 opgestuurd.

Advertenties en inlegvellen: Inlichtingen bij Wim Cappers: 026-3210603

Overneming: Artikelen mogen alleen worden overgenomen met vooraf verkregen schriftelijke toestemming van de redactie.

Illustraties: Henk de Feijter (voorp. p.4,5,7,16), T. Verschoor (p.2), Edwin Maes (p.6), Antoine Fonville (p. 10,11), Jeannette Goudsmit (p.15)

De Terebinth, jaargang XII, aflevering 1, januari 1998

PUBLIEK OF PRIVÉ

Eén van de uitgangspunten van de Wet op de lijkbezorging uit 1991 is de volledige gelijkstelling van cremeren met begraven. Dit gaat zover, dat bij een teraardebestelling zelfs het vuurvaste steentje mee moet in het graf. Feitelijk is er van gelijkheid geen sprake. Zo moeten gemeenten wel een begraafplaats maar niet een crematorium hebben. Bovendien mag de urn met as mee naar huis worden genomen, terwijl het regelen van een begrafenis op eigen grond heel wat voeten in de aarde heeft. Aan dit laatste verschil kan de vraag worden gekoppeld, of de wetgever onderscheid maakt in publieke en private bezorging van as en lijken. Moet daarom de mogelijkheid worden geschapen om een graf in de tuin aan te leggen? In de hier volgende discussie wordt de formele gelijkstelling van begraven en cremeren afgezet tegen het beginsel, dat de bewaring van menselijke resten en daarmee de rouwverwerking zoveel mogelijk in de privé-sfeer plaats moet hebben.

PRIVATISERING VAN DE PUBLIEKE RUIMTE

Lijkbezorging en asbezorging zijn volgens de wet twee verschillende zaken. De Wet op de lijkbezorging regelt in de eerste plaats de lijkbezorging. Deze heeft plaats op een begraafplaats of in een crematorium. Daar de ontbinding van een lijk milieuvervuiling met zich meebrengt, liggen begraafplaatsen en crematoria op enige afstand van de bebouwde kom. De tijd, waarbinnen een lijk ontbindt, verschilt echter aanzienlijk. Terwijl de crematie in een oven ongeveer één uur in beslag neemt, duurt de ontbinding van een lijk in de grond zeker tien jaar. Volgens de wet heeft crematie-as uiteindelijk dezelfde status als de botten, die bij ruiming van een graf niet of nauwelijks blijken te

zijn vergaan.

Dit formele onderscheid sluit niet aan bij de praktijk. De keuze tussen begraven en cremeren heeft gevolgen voor de plaats, waar bij de stoffelijke resten van de overledene kan worden gerouwd. Rouwenden voelen zich net zo verbonden met de volstrekt onpersoonlijke as als het onzichtbare en langzaam ontbindende lichaam van een overledene. Om hygiënische redenen ligt een graf buiten de buiten de bebouwde kom. De concentratie van graven op een begraafplaats is gebaseerd op de gedachte, dat de doden net als de levenden in zekere zin een gemeenschap vormen. Een bezoek aan het graf van een overledene zal dan ook op een afgelegen publieke ruimte moeten plaats hebben.

Klaar voor verstrooiing

Tot 1991 golden voor asbezorging dezelfde overwegingen. As kon worden bijgezet in een columbarium of worden verstrooid op een strooiveld of in zee. Sinds de Wet op de lijkbezorging is het, net als na het begin van cremeren in 1914, weer toegestaan de as van een gecremeerde mee naar huis te nemen. Bovendien is het sinds de recente wetwijziging mogelijk de as van een lijk op een dierbare plekje uit te strooien. Zelfs mag de as gedeeld worden, zodat iets ervan in een medaillon of een ander kleinood kan worden bewaard. Kennelijk groeit in de samenleving de behoefte om de herinnering aan de dode in de eigen omgeving levend te houden.

De wetwijziging ten aanzien van de asbezorging sluit aan bij de individualisering binnen de postmoderne samenleving. Sinds de jaren zestig is er behoefte ontstaan aan een grotere keuzevrijheid. Na de ontzuiling hebben mensen niet meer een identiteit, die uit een viertal, in eerste instantie door afkomst bepaalde, varianten bestaat. Iedereen kan en moet zelfs vaak kiezen tussen talloze mogelijk heden. De eigen leefwijze gedijt in beginsel bovendien in een afgeschermd leefomgeving.

Bij nader inzien levert juist de privatisering van de leefwereld een gecompliceerder beeld op. De privatisering van de samenleving voltrekt zich niet alleen binnen de beslotenheid van het eigen huis. Feitelijk wordt de publieke ruimte steeds meer privé-domein. De terugtrekkende overheid is hiervan een goed voorbeeld. Tegelijk brengt de televisie de laatste jaren allerlei individuele gevoelens en voorkeuren uit de privé-sfeer in de huiskamers.

Bezien vanuit dit perspectief is het te eenvoudig om te stellen, dat de asbezorging is geprivatiseerd, terwijl de lijkbezorging vooral in het publieke domein plaats heeft. Mensen, die een asmedaillon dragen, tonen hun rouw

ook op straat. Aan de andere kant ontstaat er op begraafplaatsen steeds meer ruimte voor individueel vormgegeven gedenktekens.

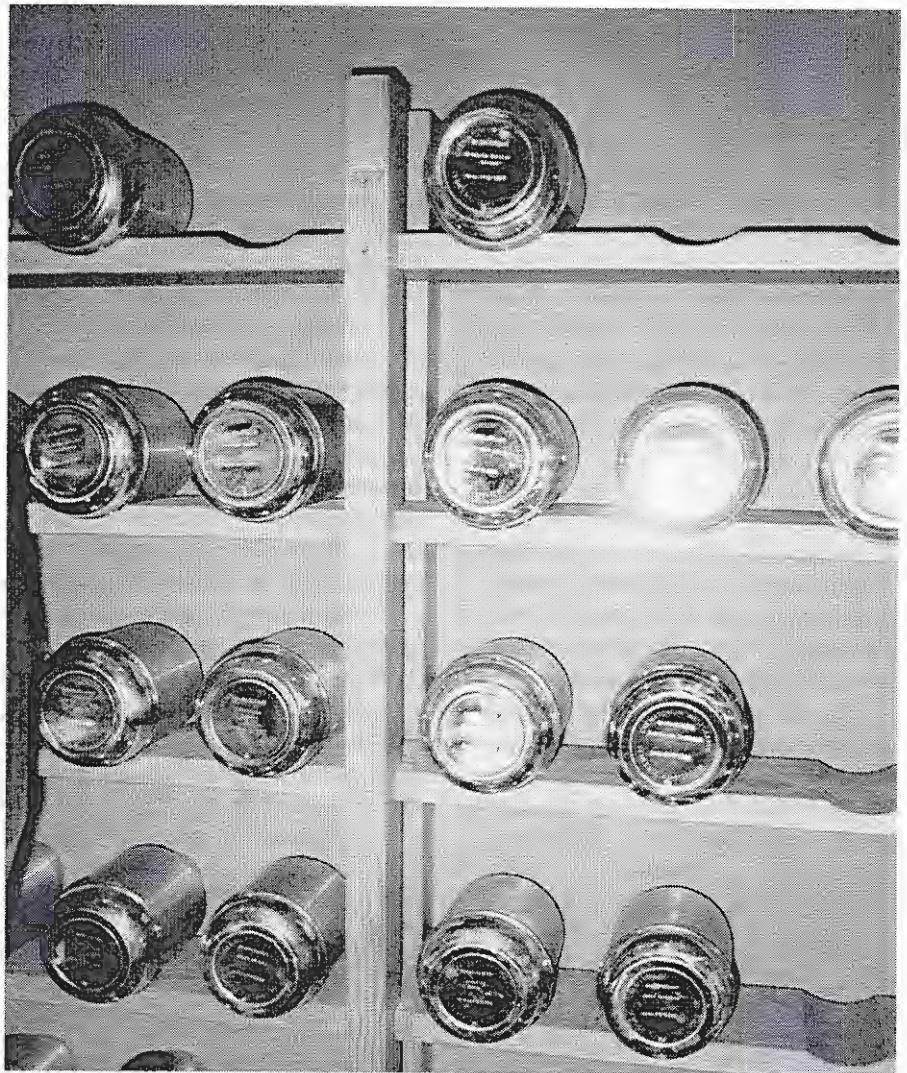
Keren we tenslotte terug naar de vraag, of het toestaan van een graf in de tuin de gelijkstelling tussen begraven en cremen vanuit het oogpunt van de privatisering van de samenleving bevordert. De hygiëne, de toegenomen mobiliteit, het bewaken van de grafrust en de ruiming van de laatste rustplaats vormen hiervoor al hinderpalen. Bovenal zou dit alternatief een nieuw teken zijn van de doorgeschoten gelijkstelling van cremen en begraven.

Op de publieke begraafplaats wordt al meer ruimte geschapen voor het uiten van private gevoelens. Verruiming van de tijd, waarop het graf kan worden bezocht, zou de privatisering van het graf nog versterken. Vanuit dit oogpunt bezien wordt begraving gevoelsmatig met asbezorging gelijkgesteld. Door te kiezen voor privatisering van de publieke ruimte wordt zichtbaar, dat de as en het lijk niet meer toebehoren aan een grote gemeenschap gegrondvest op politieke afspraken maar aan een kleine gemeenschap gebaseerd op verwantschap of vriendschap.

Wim Cappers

BEZIT OF HERINNERING

Het meest kenmerkende onderscheid tussen dood en leven is dat de dood een feitelijk contact onmogelijk maakt. Hierin is geen verschil tussen een lichaam dat gaat ontbinden of wordt verast. Er is dan ook geen verschil tussen een publieke begraafplaats of een privaat plekje: de dode is onbereikbaar en definitief uit het leven van een nabestaande verdwenen. De band met de doden echter kan eindeloos voelbaar blijven: het leven geeft herinneringen genoeg om de dode bij je te houden. Vanuit dat besef lijkt de mogelijkheid, die de

Klaar om te bewaren of mee te nemen

wetgever nu geschapen heeft om de as in huis te hebben of op het lichaam te dragen, een voor de hand liggende keuze, die aansluit bij de behoefte om het verlies te verzachten door de dode in de privé-sfeer te houden. Er is geen bezoek aan een publieke begraafplaats nodig om te rouwen, er zijn geen sluitingstijden en er is geen vreemde die de aanwezigheid kan verstoren.

Het is alles begrijpelijk en in zekere zin passend bij onze manier van leven. De verarming van gemeenschapsgevoel, het verlies van de burenplicht, de geloofsgemeenschap, de politieke partij, de radio-omroep

zelfs leidt dan nu eindelijk tot het onttrekken van de doden aan de zichtbare realiteit van alledag. Wij maken hiermee elke persoon die wij kunnen ontmoeten echter tot een vreemdeling, die niets te maken heeft met onze gevoelens van rouw, van verlies, van verscheurdheid. De keuze voor de lijkbestemming houdt tevens de permanente beschikbaarheid van de dode in. Een bijna onmenselijke keus wie zich realiseert dat het leven de dood zal overwinnen en haar loop zal hervinden. Onherroepelijk.

Josée Bionda

DE GODSAKKER VAN DE EVANGELISCHE BROEDERGEMEENTE

Voor het slot Zeist ligt tussen de Zinzendorflaan en het Zusterplein de in 1747 aangelegde Gottesacker van de Evangelische Broedergemeente, ook wel Herrnhutters genoemd. De Herrnhutters begraven al zo'n tweehonderdvijftig jaar hun doden te Zeist. Daarmee behoort deze godsakker tot één van de oudste nog in gebruik zijnde begraafplaatsen in de provincie Utrecht.

De Herrnhutter godsakker kent een duidelijk geordende en overzichtelijke aanleg, waarin de individuele graven organisch in een groene grasvlakte zijn opgenomen. In deze bewust gekozen vormgeving weerspiegelt zich het beeld dat de Herrnhutters hebben van het paradijs als een plaats met groen gras. Voorts geeft de rechthoekig aangelegde begraafplaats uiting aan hun sobere leefwijze. In de geschriften van de oprichter en beschermheer van de broedergemeenschap, graaf Ludwig von Zinzendorf, komt de paradijsvoor-

stelling duidelijk tot uitdrukking. Daarin zegt hij dat de parochieleden hun akker gods "ordentelijk en sierlijk, zoals een tuin van de Heer, moeten aanleggen, inrichten en beplanten". De met lindebomen afgezette paden omsluiten de begraafplaats en vormen in het midden een kruis. Vermoedelijk symboliseren de hartvormige bladeren van de lindeboom de "Herzensreligion" van de Broedergemeente. Kenmerkend zijn de lange rijen gelijkvormige liggende grafstenen, vaak niet groter dan dertig bij vijfendertig centimeter, met ertussen smalle grasstroken. De opschriften van de stenen zijn kort en simpel, ze geven slechts de naam en de dag en de plaats van geboorte en sterfte aan. Een hoofdweg deelt de begraafplaats uit religieuze overwegingen in twee helften: aan de ene kant rusten de broeders en aan de andere de zusters. Binnen deze broeder- en zusterkant wordt in tijdsvolgorde van overlijden naast elkaar begraven. Het individualistisch-familiaire gezichtspunt, dat onze huidige begraafplaatsen bepaalt, is afwezig. In de plaats van de enkele familie is de grote familie der gemeenschap getreden.

De godsakker speelde een belangrijke rol bij de vestiging van de Herrnhutters in Nederland. Onder leiding van Jacob Schellinger werd in 1737 op een stuk grond bij het Hollandse IJsselstein de eerste Herrnhutter nederzetting gesticht. Het beschikken over een eigen godsakker, aangelegd volgens de liturgische ideeën van de gemeente, was voor de Herrnhutters onmisbaar. De overheid weigerde echter om toestemming te verlenen voor de aanleg van een eigen begraafplaats. In plaats van de doden ter aarde te bestellen op een eigen godsakker waren de broeders gedwongen hun doden in de gereformeerde kerk te IJsselstein te begraven. Zowel voor de predikanten, die 's zondags hun gemeente waarschuwden voor de dwalingen van de broeders, als voor de Herrnhutters zelf was dit een gênante situatie. Vanwege het verbod om een godsakker aan te leggen werd de nederzetting opgeheven.

In 1746 werd een groot gedeelte van de IJsselsteinse gemeente naar Zeist overgeplaatst nadat Jacob's broer Cornelis Schellinger het slot Zeist en de heerlijkheid had gekocht. In Zeist was men echter bij de aanleg van een eigen begraafplaats aan een vergunning van de Staten van Utrecht gebonden. Toch ging men ervan uit dat Utrecht in dergelijke zaken makkelijker was dan Holland. De Staten waren de Zeister Herrnhutters welwillend gezind en met verscheidene leden van de Utrechtse Staten onderhield de gemeente vriendschappelijke betrekkingen. Toen op 22 januari 1747 het vier jaar oude meisje Anna Hasselman overleed, wilde men haar niet in de gereformeerde kerk in het dorp begraven. Hoewel een godsakker nog niet was aangelegd en voor het begraven nog geen formele toestemming bestond, begroef men haar in de tuin links voor het Slot aan de rand van een grote vijver. Om de begrafeniskwestie toch goed te kunnen regelen bracht broeder Abraham

von Gersdorf eind juni 1748 een vertrouwelijk bezoek aan de heer van Mijdrecht, lid van de Staten van Utrecht. Deze gaf hem het advies om geen officieel rekest voor de aanleg van een godsakker in te dienen, maar gewoon zonder toestemming de doden op de daarvoor bestemde plaats te begraven. Wel moesten de broeders aan de kerk van Zeist de rechten betalen, zodat van deze kant door gedeerde inkomsten geen verzet zou ontstaan.

In de zomer van 1748 overleed het tweede lid van de gemeente, de ongehuwde broeder Christian Nagel. Hij werd op 28 augustus 1748 op hetzelfde perceel als Anna Hasselman begraven. Terwijl Anna Hasselman op het terrein links van de toegangspoort een plaats had gekregen, koos men voor Nagels graf een gedeelte rechts van de poort. Daarmee was een eerste indeling van de godsakker geschapen en zouden in het vervolg het linker gedeelte voor de zusters en het rechter gedeelte voor de broeders worden gereserveerd. Bij het begraven volgde men de eerste jaren de koorindeling. Nagels rij was voor ongehuwde broeders, de rij daarnaast voor gehuwde mannen en weduwnaars en de volgende rij was gereserveerd voor knapen. Ook aan de zusterkant ontstond een dergelijke indeling. De rij van Anna Hasselman werd echter voortgezet als "bed" voor gehuwde vrouwen en weduwen. De meisjes kregen evenals de ongehuwde zusters daarnaast een eigen rij.

Hoewel de Broedergemeente officieus toestemming had om de doden op het slotterrein te begraven vonden de begrafenissen in alle stilte plaats. Viel er een dode te betreuren, dan werd de kist in het midden van de grote slotzaal geplaatst. Om opschudding te vermijden bleven de gemeentelieden achter in de zaal om opstandingsliederen te zingen, terwijl de dragers de kist gingen ophalen en de dode begroeven. Juist deze stille

manier van begraven wekte argwaan bij de tegenstanders van de Broedergemeente. Men verspreidde het gerucht dat de Herrnhutters hun doden in het holst van de nacht begroeven en dat daarbij geen vreemdelingen werden toegelaten. Overigens was deze klacht niet zo verwonderlijk aangezien de begrafenissen altijd om zeven uur 's avonds plaatsvonden. Ook de Staten van Utrecht hoorde deze geruchten en men besloot de zaak te onderzoeken. Op 24 oktober 1750 verschenen onverwacht drie leden van de Staten in Zeist. De broeders wisten echter de onderzoeksc commissie van de ongegrondheid van deze geruchten te overtuigen. Dit betekende dat van de kant van de overheid geen grote tegenwerking meer viel te verwachten, zodat de begrafenissen een wat uitgebreider en normaler aanzien konden krijgen.

De eerstvolgende begrafenis, twee dagen later, vond 's middags om vier

uur plaats. Pas in 1754 mochten naast de dragers van de baar ook een twintigtal broeders en enkele verwanten mee naar de godsakker. In 1756 besloot men dat in het vervolg de hele gemeente, dus ook de zusters, bij de begrafenissen aanwezig mochten zijn. Ook ging men ertoe over de baar met een wit in plaats van een zwart kleed te bedekken. Elke dode werd nu door de verzamelde gemeente van de bidzaal naar zijn graf gedragen. Men liep twee aan twee, voorop gegaan door blazers die koralen bliezen, waarna op de godsakker gezongen werd. Als afsluiting van de hele godsakkeraffaire hield men op 18 april 1756 de eerste paasprocessie. Bij het opgaan van de zon verzamelde de gemeente zich op de godsakker en werd in de nabijheid van hen die waren heengegaan de opstanding gevierd. Tot op de dag van vandaag wordt deze paasprocessie in ere gehouden.

Edwin Maes

VERENIGINGSNIEUWS

IMPRESSIE CURSUSDAG VOOR (TOEKOMSTIGE) REGIO-COÖRDINATOREN

Op 29 november jongstleden kwamen ongeveer vijftientig leden in de aula van begraafplaats Moscowa te Arnhem bijeen om zich te laten informeren en instrueren over de werkzaamheden van een regio-coördinator in het kader van de regionalisering van de vereniging.

Beheerder Johannes Bouma gaf een korte introductie over de beplanting. Daarna ging Wim Vlaanderen aan de hand van dia's in op de symboliek van grafmonumenten waarbij hij en passant de aandacht vestigde op fraaie gebouwen, hekwerken, teksten en andere bijzonderheden. Tim van Rooij gaf informatie over de voornaamste steensoorten die voor grafmonumenten gebruikt worden. Dit gedeelte werd afgesloten met voorbeelden uit Maarheeze, Wijchen en Almelo die illustreerden hoe advisering, soms met en soms zonder succes, in de praktijk kan verlopen.

Een regio-coördinator moet van heel wat markten thuis zijn: hij of zij moet globaal op de hoogte zijn van de lokale ontwikkelingen op funerair gebied, als meldpunt voor de regio fungeren, aanspreekpunt zijn voor adviezen, steun verlenen bij de uitvoering van inventarisaties, een lokaal netwerk opbouwen en contact onderhouden met de landelijke werkgroep PR van de Terebinth.

Het vademecum kon helaas nog niet in zijn geheel uitgereikt worden, maar de gedeeltes over beplanting en symboliek werden reeds ter beschikking gesteld, evenals de Terebinth-uitgave Begraafplaatsen als cultuurbezit.

Tijdens een rondleiding over Moscowa kon de theorie aan de praktijk getoetst worden, vooral wat betreft beplanting, symboliek en materialen van gedenksteden. Een groot deel van de aanwezigen was hierna zo enthousiast geworden, dat ze zich

opgaven als regio-coördinator of tweede man dan wel vrouw in één van de regio's.

IN MEMORIAM A.W. BOXTART

Op 20 november 1997 is A.W. Boxtart na een ziekbed op zevenenvijftigjarige leeftijd overleden. De heer Boxtart was uitvaartondernemer te Apeldoorn en jarenlang bestuurslid van de NUVU. Daarnaast was betrokken bij de oprichting van de Terebinth. Hij had zitting in het algemeen bestuur van de stichting. Ook voelde hij zich betrokken bij het werk van de vereniging. De Terebinth verliest in de heer Boxtart een toegewijd lid.

NIEUWE ONTWIKKELING ROND ALGEMENE BEGRAAFPLAATS ALMELO

Op 4 augustus 1997 kreeg de Terebinth, in antwoord op een brief aan het gemeentebestuur van Almelo, de uitnodiging om zitting te nemen in een Klankbordgroep die de verdere ontwikkelingen rond de algemene begraafplaats gaat begeleiden. De Terebinth is uitgenodigd vanwege haar specifieke kennis en ervaring met begraafplaatsen en de gemeente verwacht dat onze vereniging een zinvolle bijdrage kan leveren aan het onderzoek. In de Klankbordgroep zijn verder vertegenwoordigd: het Oversticht (Provinciale Monumenten Commissie), Stichting Historische Kring Almelo, de Rijksdienst voor Monumentenzorg, de beheerder van de begraafplaats, het hoofd en een bestuurlijk-juridisch medewerker van de gemeentelijke afdeling Ruimtelijke Ontwikkeling en Bouwtoezicht.

Op 13 augustus spraken Gerald Hinsenveld, Wim Vlaanderen en Leon Bok met wethouder A. Sjoers en ambtenaar Rijper. Het Adviesbureau Albers uit Utrecht kreeg opdracht om een onderzoek in te stellen naar de

cultuurhistorische waarde. Op 11 november hebben Wim Vlaanderen en Gerald Hinsenveld samen met twee medewerkers van Adviesbureau Albers de begraafplaats verkend en waar nodig advies verstrekt.

De eerste bijeenkomst van de Klankbordgroep had op 1 december plaats. Namens de Terebinth was regio-coördinator Gerald Hinsenveld aanwezig. De eerste resultaten van het onderzoek door Adviesbureau Albers kwamen ter tafel. Hinsenveld adviseerde te gaan praten met de beheerder van begraafplaats Moscowa in Arnhem vanwege het behoudende beleid aldaar inzake het monumentale gedeelte. Afsproken werd af te zien van ruimen en bomen kappen tot het onderzoek is afgerond en meer duidelijkheid is verkregen over de cultuurhistorische waarde. Ook zal Adviesbureau Albers plaatselijke historici benaderen in verband met bekende Almeloërs die er begraven zijn, en er zal een voorlopige inventarisatie worden uitgevoerd. Op 4 maart zal de Klankbordgroep opnieuw bijeenkomen.

In Almelo is inmiddels een stichting opgericht onder de naam "Instandhouding Almelse Begraafplaats", die zich bezig gaat houden met restauraties en mogelijk een bredere inventarisatie. In het bestuur zitten onder meer mensen uit de plaatselijke politiek. De stichting wil tot een zekere vorm van samenwerking met de Terebinth komen. Hinsenveld zal als adviseur optreden.

De afdeling Almelo van de SGP heeft in een brief aan de Terebinth laten weten dat haar ledenvergadering met waardering kennis heeft genomen van ons streven om de ruiming tegen te gaan.

DE TEREBINTH EN HET ONDERWIJS

Sinds enkele jaren is Vereniging de Terebinth aangesloten bij de Stichting Nationaal Contact Monumenten

VERENIGINGSNIEUWS

(NCM) gevestigd te Amsterdam. Deze stichting bundelt de krachten van honderden particuliere monumentenorganisaties in Nederland. Zij vormt het contactorgaan tussen het particulier initiatief, de overheden en andere bij de monumentenzorg betrokken instanties.

Als we spreken over monumenten, denken de meeste mensen direct aan een oud gebouw of een eeuwenoude kerk. Monumenten kunnen ook sluisen, molens, tuinen en zelfs begraafplaatsen zijn. Deze behoren allemaal bij het cultureel erfgoed van ons land.

De notitie Cultuur en School van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (OCM), welke in 1996 verscheen, geeft een belangrijke plaats aan het cultureel erfgoed binnen de cultuureducatie. Daartoe is, voor een periode van vier jaar, een apart bureau opgericht onder de naam Erfgoed Actueel. Dit bureau wil proberen een brug te slaan tussen het cultureel erfgoed in al z'n verschijningsvormen en het onderwijs. Het wil bevorderen dat het onderwijs en de instellingen voor cultureel erfgoed zo veel mogelijk samenwerken en gebruik maken van elkaars specifieke deskundigheid. Het bureau organiseert en financiert zelf geen educatieve projecten, maar wil particulier initiatief stimuleren en adviseren bij het toekennen van subsidies. In dit kader kan het project van de NCM "Scholen adopteren monumenten" worden gezien. In bijna iedere gemeente in ons land staan wel één of meerdere historische objecten of monumenten. Zij hebben een bepaalde betekenis voor hun omgeving en vertellen iets over de geschiedenis van het dorp, de stad of de streek. Het is de bedoeling van het project dat een bepaalde school een langdurige band aangaat met een monument. Dit kan dan dienen als kapstok om er historische en andere achtergronden van de omgeving aan op te hangen.

Om zich hieromtrent nader te oriënteren bracht een delegatie van het bestuur onlangs een bezoek aan de NCM en Erfgoed Actueel, beide gevestigd in een mooi gerestaureerd historisch pand aan de Herengracht in Amsterdam, met de treffende naam het Erfgoedhuis. Het bestuur kwam onder de indruk van het enthousiasme van de medewerkers Paul Vesters en Marjo van Loon. Naar onze mening liggen hier voor de Terebinth zeker mogelijkheden, met name in het kader van het project "Scholen adopteren monumenten". Alle redenen dus voor onze vereniging om te proberen één of meerdere projecten van de grond te tillen, met een begraafplaats als object. In de door de NCM uitgebrachte brochure onder dezelfde naam worden, aan de hand van enkele voorbeelden, duidelijke aanwijzingen gegeven hoe zulk een project kan worden gestart.

Een schematisch overzicht van enkele aspecten die bij het adopteren van een begraafplaats speciale aandacht verdienen, is bijgevoegd. Hierbij worden onder andere genoemd: inventarisatie van grafzerken en planten, het maken van een plattegrond van de begraafplaats, hoe gaan mensen met verschillende godsdiensten om met de dood, vroeger en nu.

Het bestuur wil dit project graag onder de aandacht brengen van de plaatselijke en regionale afdelingen. Wanneer u in uw eigen gemeente mogelijkheden ziet om zulk een project te realiseren kunt u, voor nadere inlichtingen, contact opnemen met Paul Vesters van de NCM, Herengracht 474, 1017 CA Amsterdam, telefoon 020-6277706, fax 020-6242536.

Ad Meijer

WETSWIJZIGING ASBEZORGING

Evenals aan de fracties van de

Tweede Kamer heeft de Terebinth aan de fracties van de Eerste Kamer een korte brief geschreven over het belang van handhaving van de eerbied voor de overledenen en over uitvoering van de terecht verruimde mogelijkheden van asbezorging. De wet is overigens ongewijzigd door beide Kamers aangenomen.

NAAR EEN KWARTAALBLAD

In overleg met het bestuur is besloten van ons tijdschrift een kwartaalblad te maken. Tegenvallende advertentie-inkomsten en een betere planning van het redactiewerk liggen aan dit besluit ten grondslag. Dit besluit is genomen met terugwerkende kracht. Dit nummer is daarom niet het vijfde van 1997 maar het eerste van 1998. Door vast te houden aan zestien pagina's per nummer telt een jaargang vergeleken met de periode voor 1996 nog altijd meer bladzijden. Advertenties en inlegvellen blijven overigens welkom.

INLEVERING KOPIJ

De redactie ontvangt graag kopij met de daarbij behorende foto's. De colofon bevat aanwijzingen voor de versturing. Tekstschrijvers en fotografen worden verzocht zich aan deze aanwijzingen te houden. Alleen dan kan de redactie haar werk doen.

PARIS CAPITALE DU FUNÉRAIRE 1997

Salon de funéraire 1997, de sinds 1987 twee jaarlijkse tentoonstelling voor de uitvaartbranche werd dit jaar gehouden van 14 tot en met 16 november op Le Bourget bij Parijs. De tentoonstelling heeft een internationale tintje maar is toch wel erg Frans. Je kunt de Funéraire enigszins vergelijken met de uitvaartbeurs vorig jaar in Utrecht, alleen is de Franse versie twee à drie maal zo groot, maar kent minder verscheidenheid aan tentoongestelde zaken.

De Funéraire wordt altijd gehouden op Le Bourget, een groot terrein met hallen ten noorden van Parijs. De toegangsprijs bedraagt maar liefst 150 francs oftewel f 50,-. Je wordt dan wel comfortabel met kleine busjes vervoerd tussen het metrostation en het tentoonstellingsterrein, maar dan ben je nog niet binnen. Eerst word je langs vier mensen gestuurd, die allen met een verschillende taak je uiteindelijk een toegangsbewijs voor de Funéraire bezorgen. Met dit toegangsbewijs en een badge van tien bij zeven centimeter mag je vervolgens nog eens langs een veiligheidsdienst die je uiteindelijk toegang geeft tot de Funéraire. Al met al krijg je zo wel het gevoel dat je op iets heel speciaals terecht bent gekomen. Wie overigens de Funéraire eens wil bezoeken raad ik aan ruim twee maanden vooraf bij mensen uit de branche langs te gaan. Zij beschikken doorgaans over kaarten die je, mits op tijd opgestuurd, 50 procent korting op de toegang kunnen geven.

Op de Funéraire stonden dit jaar volgens de organisatie zo'n driehonderd stands op het gebied van monumenten, ceremonie, zorg voor de overledene en allerlei service organisaties van lijkwagenbouwers tot kant en klare contractdiensten. Ook was er de mogelijkheid tot het volgen van

lezingen, ronde-tafeldiscussies en er werden demonstraties gegeven op het gebied van bloemenopmaak. Daarnaast was er nog een wedstrijd voor steenhouwers. Wilde je echter de lezingen volgen of aan de discussies meedoen, dan moest je wel de Franse taal machtig zijn, want de meeste Fransen op de beurs spreken, zoals het hoort in Frankrijk, alleen Frans.

De beurs zelf is ruim en overzichtelijk. De stands hebben een minimale afmeting van ongeveer drie bij twee meter en kosten bij deze grootte ongeveer f 1600,-. Veel stands zijn echter minimaal tien vierkante meter, waardoor vrijwel alleen de grote organisaties en bedrijven zijn vertegenwoordigd. Opvallend was dan ook de stand van Ingrid Cammenga uit

Nijmegen met voornamelijk grafkistjes voor kleine kinderen. Ook viel Bogra France op met de pas in haar assortiment opgenomen pitrieten grafkisten.

De meeste stands op de Funéraire waren in tegenstelling tot de Nederlandse beurs erg traditioneel en typisch Frans ingericht. Op het gebied van kisten liep het aanbod bijvoorbeeld van de traditionele grafkisten van gefineerd spaanplaat tot de bekende grote Amerikaanse grafkisten met dubbele deksel. De laatsten zijn in die zin wel vernieuwend voor de Franse markt. Dit is echter niet zo vreemd gezien het feit dat de Amerikaanse uitvaart-gigant Service Corporation International sinds 1995 28 procent van de Franse markt in handen heeft.

Op het gebied van funeraire parafernalia is er op de Funéraire echter een wereld aan verscheidenheid. Levensgrote kitscherige, koperkleurige Christus- en Mariafiguren tot de welbekende kleine, geplastificeerde memoriebordjes voor op het graf met teksten als "Au revoir mon père of ma mère" en meestal voorzien van een in plastic gegoten tuitje kunstbloemen. Daarnaast waren er vele stands met kunstbloemen: een wereld aan opgemaakte kransen, tuitjes etcetera. Zie je in Nederland met name bij de columbaria veel kunstbloemen, in Frankrijk moet je niet vreemd opkijken als graven geheel opgesierd zijn met kransen en bossen vol kunstbloemen.

Nogal opvallend zijn de zogenaamde lijkwagenbusjes. In Frankrijk en met name in de grote steden worden voor het vervoer van de lijkkasten vaak busjes gebruikt. In deze busjes kunnen twee kisten met bloemen of, wat meestal het geval is, één kist met veel bloemen vervoerd worden. Op de beurs kon je allerlei prachtig verbouwde busjes zien met ramen die

een passend gezandstraald decor hebben of voorzien zijn van een mooi vallend stemmig gordijntje.

Ook waren er veel stands met kistbeslag. In Nederland zie je de laatste jaren juist dat het gebruik toeneemt van houten handvatten. Dit is een milieuwens van crematoria, die langzaam ook doordringt op de begraafplaatsen. Op de Funéraire kun je je echter nog steeds verbazen over koperkleurige kunststof handvatten en kruisjes in vele maten en soorten voor op de kist.

Nieuw waren de stands met kant-en-klare rouw- en opbaarkamers. Geheel in een bepaalde stijl kun je een grenen kamerameublement met een stoffering in ruitjesmotief bestellen. Opvallend hierbij is dat men voor de opbaring zelf een bed gebruikt dat gekoeld kan worden. Bij navraag blijkt dat ook in Frankrijk het opbaren op bed of thuis licht toeneemt; met name de wat jongeren ervaren het opbaren in een kist als onprettig. Overigens was er op de Funéraire voldoende te zien met betrekking tot kistbekleding, van zachtroze satijn voorzien van roesjes tot met dons gevulde hardblauwe bekleding.

Wat betreft de stenen zie je dat de Franse cultuur niet zo heel veel afwijkt van de Nederlandse. Versieringen en motieven komen overeen. Wel zie je er vaker portretten, die volgens de krastechniek worden aangebracht. De keuze in urnen is overigens zeer uitgebreid. Van houten kistjes in de vorm van een dik boek tot geëmailleerde vaasachtige urnen met een bloemmotief naar wens. In die zin heeft de urnenmarkt in Frankrijk net als in Nederland de afgelopen jaren een ware explosie aan materialen en vormen gekend. Je kunt het zo gek nog niet bedenken of de vorm of het materiaal naar wens kan geleverd worden.

Wat ik wel miste op de Funéraire was de enorme verscheidenheid aan rouwkaarten en dergelijke zoals wij die nu in Nederland kennen. Er waren maar een paar stands op het gebied van drukwerk en de meeste hadden alleen maar een pakket voor de administratie van de uitvaartverzorger. Ondanks de grootte van de Funéraire had ik het na een halve dag wel gezien. De kisten begonnen steeds meer op elkaar te lijken, net als de bijbehorende handvatten. Toch is deze beurs zeker aan te raden als je je eens uitgebreid wil oriënteren op het gebruik van materialen en diensten voor de uitvaart in Frankrijk. De Funéraire geeft in die zin zeker een overzichtelijk beeld van hetgeen gangbaar is in Frankrijk.

Bovendien is een bezoek mooi te combineren met een paar dagen in Parijs om heerlijk te wandelen over de begraafplaatsen Père Lachaise, Montmartre en Montparnasse. Omdat de Funéraire altijd om deze tijd gehouden wordt is het groen getooid in prachtige herfstkleuren en kun je dagen doorbrengen op de begraafplaatsen zonder dat het je verveelt. Want zo als steeds op funeraire reizen zie je altijd wat nieuws en word je geboeid door een mooi detail op een graf of een bijzonder vormgeven grafmonument, glas in lood raam of bronzen deur.

A.M. Fonville

BOEKBESPREKINGEN

Anja Krabben, *De dood is springlevend. Beleving en praktijk van de dood in Nederland* ('s-Gravenhage: Uitgeverij BZZT&H, 1997, 176 blz., f 25,-, ISBN 90-5501-372-2).

Anja Krabben is oprichter en hoofdredacteur van het blad Doodgewoon, een uniek tijdschrift dat de dood tot onderwerp heeft. Het is een prestatie dat het al aan de vierde jaargang bezig is en niet alleen onder ogen komt van een selecte beroepsgroep, maar gewoon in het schap ligt bij de bladenman. Zojuist is een boek van haar uitgekomen met als titel *De dood is springlevend*. Hierin geeft ze een beschrijving van de uitvaartwereld in Nederland en de snelle veranderingen daarbinnen in deze tijd.

Er is wel degelijk behoefte aan deze veranderingen. Dat blijkt bijvoorbeeld uit een aantal onderzoeken die door Krabben worden beschreven. Dr. P.A.M. van den Akker, die op ver-

zoek van de grote uitvaartverzekeraar DELA onderzoek deed, constateerde in 1995 dat er een ommezwaai gemaakt moest worden van routinematige, aanbodgerichte uitvaartverzorging naar geïndividualiseerde, vraaggerichte vormen. Mede doordat grote uitvaartondernemers daarop veel te traag inspelen ontstaat er een circuit van kleine ondernemers die deze ontwikkelingen wel serieus nemen. Veel mensen weten hen echter nog niet te vinden. Uit een ander onderzoek, dat in opdracht van de Consumentenbond werd gedaan, bleek dat ongeveer vier van de tien nabestaanden die een uitvaart moeten regelen niet bewust voor een bepaalde uitvaartondernemer kiezen. Krabben constateert terecht dat er bij het publiek vooral een grote behoefte is aan informatie. Daarin kan ook haar boek zeker een goede rol vervullen.

In 1995 kwam Onder de groene zoden van Jasper Enklaar uit. Ook hij beschreef de veranderende houding ten opzichte van de dood. Het ligt voor de hand om beide boeken te vergelijken en zich af te vragen wat het boek van Krabben toevoegt. Natuurlijk is ze in staat geweest gegevens op te nemen met betrekking tot de allerlaatste ontwikkelingen, bijvoorbeeld de discussie rond tijdelijke conservering van overledenen. Het boek van Enklaar is wat breder van opzet, het heeft bijvoorbeeld ook aandacht voor stervensbegeleiding en het is wat gestructureerder over rouw. Krabben is over andere zaken weer uitvoeriger, zoals over de opleidingen in de uitvaartbranche. Maar dat zijn geen wezenlijke verschillen. Als er een verschil is, is dat denk ik de invalshoek. Enklaar is vooral een betrokken journalist en Krabben beschrijft het terrein mede vanuit haar kunsthistorische achtergrond en haar contacten met uitvaartvernieuwend kunstenaars als Carpay en Capaan. Dat leidt tot

wat meer aandacht voor dit aspect. Gelukkig overlappen de beide boeken elkaar dus niet helemaal.

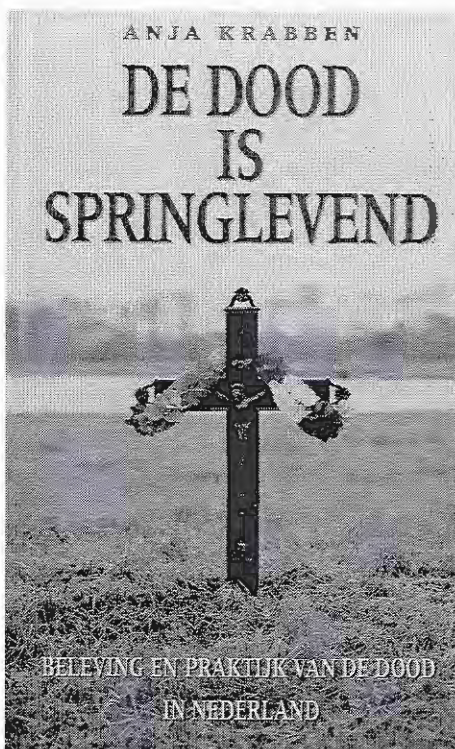
Enklaar en Krabben zijn beiden nogal summier over de rol van de begraafplaatsen, hoewel Enklaar meer feiten vermeldt dan Krabben. Dat is niet toevallig. Deze wereld kent weinig of geen centrale organen waar men voor informatie terecht kan. Bovendien zijn begraafplaatsen zich voor het overgrote deel nog niet bewust van het belang van voorlichting. Dat veel nabestaanden pas na de begrafenis tegen zaken aanlopen die ze eerder hadden moeten weten kan niet alleen worden de uitvaartondernemers worden verweten of aan het feit dat nabestaanden zich niet in een eerder stadium hebben geïnformeerd. De regelgeving is vaak nog weinig soepel en zeker niet cliëntgericht. Terecht wijst Krabben op de rol die de sinds kort bestaande Landelijke Organisatie van Begraafplaatsen zou kunnen gaan spelen bij een cultuurwijziging. Daarvoor zou deze organisatie echter na de wat moeizame aanloopfase nog fors aan omvang en gezag moeten winnen. Hoopvolle tekenen zijn aanwezig; men is doende met een herstructurering.

Anja Krabben heeft kortom een goed, leesbaar en informatief boek geschreven. Wie de publikatie van Enklaar al in de kast heeft staan, moet echter niet verwachten in haar boek veel nieuws te lezen.

Sytze de Boer

Bestelling scriptie

Geïnteresseerden kunnen nog steeds de scriptie "Een gradatie in standen" van M.G.M. Heemels bestellen, door f 25,- over te maken op rekening 13.30.20.428. Om verzending mogelijk te maken, worden zij verzocht hun naam en adres bij de auteur kenbaar te maken via telefoonnummer 0475-531440.

L.J. Westermann en R.J.W.J. Meijer, *Gedenkt te Sterven. De geschiedenis van Hilversums oudste begraafplaats* (Hilversum: Stichting Hilversum, Pas Op!, 1996, 63 blz., f 12,50, ISBN 90-9009464-4. Schriftelijk te bestellen bij mevrouw F.M.G. Wisse Smit-Kooman, Eikenlaan 59, 1213 SH Hilversum).

Op 25 oktober 1997 had de feestelijke heropening plaats van Hilversums oudste begraafplaats Gedenkt te Sterven. Het heeft maar weinig geschied of dit historische plekje was na de sluiting in 1943 ten onder gegaan. Maar, zoals in dit boekje wordt beschreven, de dodenakker heeft alle plannen om de bestemming te wijzigen overleefd, dank zij instanties als de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, de Bond Heemschut en de Stichting Hilversum, Pas Op! Het werd geen parkeerplaats, er kwamen geen woningen en ook geen kantoren. Wel is de begraafplaats enige tijd gebruikt als parkje, trapveldje en hondenuitlaatplaats en ook vandalisme en verval konden niet altijd worden voorkomen.

De ommuurde begraafplaats werd op 1 januari 1793 in gebruik genomen en was in trek bij de adel en hogere burgerij uit de omgeving, die er kostbare zerken plaatsten en indrukwekkende grafkelders aanlegden. Ondanks verdubbeling van de oppervlakte in 1813 werd de dodenakker tegen het eind van de eeuw weer te klein en werd er een nieuwe begraafplaats aan de Bosdrift aangelegd. Nadat deze in 1890 was geopend, mocht op Gedenkt te Sterven alleen nog maar in eigen graven begraven worden. Op 30 april 1943 werd de begraafplaats definitief gesloten. Daarna begon het jarenlange getouwtrek. Maar sinds de Stichting Hilversum, Pas Op! in 1991 Gedenkt te Sterven adopteerde verliep dit ten gunste van de begraafplaats, die sinds kort volledig in ere hersteld is. Het tweede deel van het boekje gaat

in op de inventarisatie door Bloys van Treslong Prins en Belonje uit 1916, die belangrijke gegevens verstrekt over degenen die er begraven zijn. Dank zij hun werk en dit boekje blijft een stuk geschiedenis van Hilversum en omstreken in de herinnering voortleven.

Rita Hulsman

T. Steeman, *100 jaar Nieuwe Begraafplaats aan de Soerensche Grintweg* (Apeldoorn: Gemeente Apeldoorn, 1997, 89 blz., f 5,-, geen ISBN nummer)

Gemeenten presenteren begraafplaatsen steeds vaker als onderdeel van het culturele erfgoed. Dit blijkt niet alleen uit de programma's voor Open Monumentendag. Ook via publikaties wordt steeds meer aandacht gevraagd voor een bezienswaardige dodenakker binnen de gemeentegrenzen. De gemeente Apeldoorn vond in het honderdjarige bestaan van de Nieuwe Begraafplaats aan de Soerense Grintweg aanleiding voor de uitgave van een geïllustreerd boekje. In 1829 was op last van de rijksoverheid de eerste begraafplaats buiten de bebouwde kom aangelegd. Nadat de totstandkoming van de Begrafeniswet van 1869 elders tot de aanleg van een tweede generatie begraafplaatsen had geleid, behoorde de begraafplaats tot de derde generatie begraafplaatsen. Ze was oorspronkelijk bedoeld voor onvermogens. De begraafplaats werd aangelegd als romantische tuin. Ook nu heeft de begraafplaats dank zij de vele bomen het karakter van een bosbegraving.

Dit boekje is niet de eerste uiting van toenemende belangstelling voor deze Apeldoornse begraafplaats. Zo blijkt er een inventarisatie te zijn gemaakt van de aanwezige paddestoelen. In opdracht van de gemeente is de monumentale waarde bepaald. Ook dit boekje bevat een overzicht van

graven, die uit funerair oogpunt interessant zijn. De meeste aandacht gaat uit naar mensen uit Apeldoorn, die hier begraven liggen. Zo wordt aandacht besteed aan burgemeester J.A. van Hasselt, die in 1897 aan een hartaanval overleed. Deze notabele werd als eerste op de nieuwe begraafplaats ter aarde besteld. De begraafplaats wordt zo gebruikt als bron voor het in kaart brengen van het verleden van Apeldoorn. Samen met een plattegrondje en een overzicht van de symboliek op de graven vormt dit boekje een aardige gidsje voor een wandeling langs honderd jaar geschiedenis van Apeldoorn.

Wim Cappers

De weduwe van de vorig najaar overleden uitgever van het Amerikaanse tijdschrift Marvel Comics heeft op uitdrukkelijke wens van de overledene diens as laten opnemen in de inkt waarmee het tijdschrift werd gedrukt. Het was zijn laatste wens om deel te zijn van zijn werk. Vandaar het grijze papier van het desbetreffende nummer.

EXCURSIES EN SYMPOSIUM

Symposium Rondom het sterven van een kind

De dood van kinderen staat al enige tijd in de belangstelling. Zo publiceerden de AMEV en de CVN brochures, die kinderen op hun niveau met de dood leren omgaan. Mensen vragen zich ook steeds vaker af, waarom een overleden kind vrijwel uitsluitend kan worden begraven in een algemeen graf. Ouders, broertjes en zusjes willen de laatste rustplaats ook na afloop van de termijn van tien jaar nog kunnen bezoeken. In december 1997 stelde het Platform Uitvaartwezen zelfs een protocol op voor de uitvaart van levenloos geboren foetussen. Er is behoefte aan een waardig afscheid van doodgeboren kinderen.

De Terebinth wijdt daarom een symposium aan het sterven van een kind. Hierbij wordt in de eerste plaats de vraag gesteld, hoe ouders, kinderen, in samenwerking met de school, de uitvaart van een kind kunnen voorbereiden. Daarna komt de voorbereiding van de plaatsing van een gedenkteken aan bod.

Datum: 14 februari

Tijd: 10.45

Plaats: de rooms-katholieke begraafplaats Buitenveldert, Fred Roeskestraat 103 te Amsterdam

Bereikbaar: met de trein naar Amsterdam Centraal, vandaar met de bussen 170, 171 of 172 naar halte IJsbaanpad en vervolgens tweehonderd meter lopen of met de trein naar station Zuid/WTC en vandaar vier minuten lopen of met de auto ringweg Amsterdam, afslag S 108 richting centrum, eerste kruising met stoplicht rechtsaf waarna de begraafplaats na driehonderd meter wordt bereikt.

Programma: de sprekers houden inleidingen met dia's. De kinderafdeling van begraafplaats Buitenveldert wordt bezichtigd. Daarna is er gelegenheid voor discussie

Sprekers: onder andere Ghisleen en Wim Bartels en Suzanne van Horssen
16.00: afsluiting

Lunch: hierover worden bij de aanmelding nadere mededelingen gedaan
Kosten: hierover worden bij de aanmelding nadere mededelingen gedaan. Gerekend moet worden op ongeveer f 20,-, die vooraf moeten worden voldaan op girorekening 335536 van Vereniging de Terebinth te Rijswijk

Gastheer: bedrijfsleider C. Kalis

Toegang: leden van Vereniging de Terebinth en andere belangstellenden
Aanmelden: voor 1 februari bij Henk Mandersloot, telefoon 0488-420108

Excursie Midden-Limburg

De eerste excursie in 1998 voert naar Midden-Limburg. Verschillende historische begraafplaatsen en een kerkje zullen worden bezichtigd.

Datum: 21 maart 1998

Tijd: na aankomst intercity 10.31

Plaats: station Roermond

Vervoer: per bus

Programma: onder andere de historische begraafplaatsen te Beesel en Thorn. In de laatste plaats wordt ook het zogenaamde witte kerkje bekeken

16.00 einde excursie te Roermond

Gids: G. Rüsing

Lunch: zelf meenemen

Kosten: f 25,- vooraf overmaken op gironummer 335536 van Vereniging de Terebinth te Rijswijk

Inlichtingen: G. Rüsing, telefoon 0475-328450

Aanmelden: voor 1 maart bij Henk Mandersloot, telefoon 0488-420108

REIS DUITSLAND EN OOSTENRIJK

In het vorige nummer zat het inschrijfformulier met het volledige programma van de funeraire reis naar Duitsland en Oostenrijk, die plaatsvindt van zaterdag 29 augustus tot en met vrijdag 4 september 1998. Tot onze grote verrassing hebben zich al veertig personen voor deze reis ingeschreven en daarmee is het gezelschap compleet. U kunt hooguit nog op de reservelijst geplaatst worden. Voor nadere informatie kunt u terecht bij de reisleiders Rindert Brouwer en Jeannette Goudsmit, telefoon 040-2121791. Uitsluitend bellen na 18.00.

WOLFGANG AMADEUS MOZART (1756-1791)

Viel de regen met bakken uit de lucht toen Mozart begraven werd? En werd zijn lichaam via een klapkist in een massagraf gedeponed? Zo verloopt het scenario van de film Amadeus van Milos Forman.

Op onze funeraire reis door Duitsland en Oostenrijk komen we in Wenen en Salzburg geregeld sporen van de grote componist Mozart tegen. Mozart werd geboren op 27 januari 1756 in Salzburg. In de Dom staat nog het fraaie laat-romaanse doopvont, waarin hij werd gedoopt. Op zesjarige leeftijd begon zijn roem, die eindigde met zijn vroegtijdige dood op 5 december 1791 in Wenen. Daags daarop werd zijn lichaam voor de uitvaart gezegend in de Crucifixkapel van de Stephansdom, een klein voorportaal op de plaats waar we de Katakomben verlaten. Een gedenkplaat op deze plaats uit 1931 herinnert daar nog aan. Het authentieke Weense weerrapport, opgemaakt op de dag dat Mozart werd begraven is opgenomen in het boek Weergaloos Nederland dat recentelijk is gepubliceerd door Harry Geurts en Jacob Kuiper. Het rapport luidt: op 6 de-

cember 1791 was het 's middags in Wenen mistig en zacht weer. Er stond nauwelijks wind en de temperatuur was drie graden Celsius.

Het regenachtige verhaal van de film en ook van een aantal biografieën over Mozart verhoogt wel het dramatisch effect van zijn dood, maar doet de werkelijkheid geweld aan. Hetzelfde geldt voor de begrafenis. Mozart werd begraven op begraafplaats St. Marx. Hij werd echter niet via een klapkast in een massagraf gedeponneerd. De josephinische klapkast, waarover in het eerste artikel uit deze serie werd geschreven, was wegens luid protest van de Weners slechts gedurende een half jaar in 1785 in gebruik geweest. Het algemene graf, het Schachtgrab, waarin Mozart werd begraven was ook een uitvinding van Joseph II die in alles zuinigheid en soberheid propageerde. Constanze, de weduwe van Mozart, had gekozen voor een goedkope begrafenis in de derde klasse voor acht gulden en 56 halve stuivers. Het graf bleef zonder enig grafteken en toen men zich later ging interesseren voor het graf van de grote componist, kon men de precieze plaats niet meer terugvinden. Pas in 1859 liet de gemeente Wenen op de vermoedelijke plaats een grafmonument van de beeldhouwer Hanns Gasser plaatsen. Op de honderdste sterfdag van Mozart verhuisde het monument naar het Zentralfriedhof, waar het nu nog staat op het ereveld tussen Beethoven en Schubert. De lege plaats op het Friedhof St. Marx werd voorzien van een monumentje dat bestaat uit restanten van de begraafplaats in de vorm van een engel, een naamplaat en een afgebroken zuil.

Terug naar Salzburg. Leopold Mozart (1719-1787), de vader van Wolfgang Amadeus, was fel tegen het huwelijk van zijn zoon met Constanze Weber (1762-1842). Nu liggen vader en schoondochter in hetzelfde graf op het St. Sebastiansfriedhof in Salzburg, een begraafplaats in campo

Het (vermoedelijke) graf van Mozart op het St. Marxfriedhof in Wenen

santostijl. In hetzelfde graf ligt ook haar tweede man Georg Nikolaus von Nissen (1761-1826), een Deens diplomaat en de eerste Mozartbiograaf.

Op de oudste christelijke begraafplaats van Salzburg, het St. Petersfriedhof, ligt Nannerl oftewel Anna Maria (1751-1829), de vier jaar oudere zus van Mozart met wie hij op zesjarige leeftijd een toernee maakte door Europa, waarbij zij ook Neder-

land aandeden. Ze was getrouwd met de magistraat Johann Franz von Berchtold zu Sonnenberg.

De moeder van Mozart, Anna Maria (1720-1788), stierf in Parijs tijdens een concertreis die zij met haar zoon maakte. Zij is vermoedelijk in Parijs begraven. Alle in de tekst genoemde plaatsen en begraafplaatsen zullen we op onze funeraire reis bezoeken.

Rindert Brouwer

AGENDA

1 jan - dec: Tentoonstelling "Mummies!" in het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden 5 jan-13 apr: kleine tentoonstelling "Rouwbrieven en rouwpostzegel" in PTT Museum in Den Haag nav verschijnen speciale rouwpostzegel. Van 23-25 januari is de expositie te zien op de filateliebeurs te Nieuw-Loosdrecht 14 febr: Symposium "Rondom het sterven van een kind" door Vereniging de Terebinth. Nadere informatie op de pagina's Excursies en symposium	16 febr Bestuursacademie Nederland organiseert op 6 data cursus Begraafplaatsen in een marktpositie. De cursus is bestemd voor beheerders en functionarissen, die beslissingsbevoegdheid hebben tav beleid en beheer van de begraafplaats. Inlichtingen mevr J.M. Rebel: 0346-593144 27 febr-11 apr: Galerie Ruach Hedendaagse Religieuze Kunst aan de Papestraat 31 in Den Haag organiseert een tentoonstelling met foto's van beelden op begraafplaatsen gemaakt door Otto	Röckener. Openingstijden: do-za van 11-17 7 mrt-31 dec: Tentoonstelling "Een laatste groet. Begraffenis- en rouwrituelen in multicultureel Nederland" met ruim honderd zwart-wit foto's uit het gelijknamige boek van fotografe Marrie Bot in Museum voor Volkenkunde Rotterdam Excursie Midden-Limburg Excursie Utrecht Excursie Zutphen Algemene ledenvergadering te Zwolle 29 aug-4 sept: Funeraire reis Duitsland en Oostenrijk Excursie Arnhem en Rozendaal

Tweedehandsmonumenten met prijskaartje bij het Zentralfriedhof in Wenen

